

The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/no.html>

“United Nations Development Programme. Human Development Reports. 2018 Statistical update. Country profiles”. <http://hdr.undp.org/en>

World Military Guid. <https://www.globalsecurity.org/military/world/index.html>

Yankovyi, V. O. “Економіко-математичні властивості виробничої функції Кобба – Дуґласа і CES-функції” [Economic

and mathematical properties of Cobb-Douglas production function and CES function]. *Skhidna Yevropa: Ekonomika, biznes ta upravlinnia*, no. 2 (2017): 330-336.

Yeshchenko, P. S. *Ukrainskaya «velikaya depressiya» i kak iz neye vyyiti?* [Ukrainian “Great Depression” and How to Get Out of It?]. Kyiv: VD «Dakor», 2017.

Zagadki ekonomicheskogo rosta: dvizhushchiye sily i krizisy – sravnitelnyy analiz [The Mysteries of Economic Growth: Drivers and Crises – A Comparative Analysis]. Moscow: Mysl, 2016.

УДК 339.562:64.033

JEL: F13; F43; F52

ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ВІДКРИТИХ ЕКОНОМІК

©2019 ПУГАЧЕВСЬКА К. С.

УДК 339.562:64.033

JEL: F13; F43; F52

Пугачевська К. С. Детермінанти експортоорієнтованого розвитку відкритих економік

Запропонована наукова стаття присвячена актуальному питанню ідентифікації детермінант експортної орієнтованості в умовах посилення відкритості національних економік. Метою статті є дослідження детермінант експортоорієнтованого розвитку в умовах неопротекціонізму XXI століття та ідентифікація рівня експортної орієнтованості економіки України на основі комбінаторного підходу, який ґрунтується на розрахунку показників відкритості та товарної структури експорту. У статті досліджуються ключові тенденції лібералізації зовнішньої торгівлі. Проаналізовано погляди провідних економічних шкіл у частині взаємозв'язку між зовнішньоторговельною політикою та економічним зростанням. Проведено компаративний аналіз показників відкритості економіки України та світу. Здійснено аналіз передумов і наслідків надвисокого рівня відкритості економіки України, а також товарної структури експорту України за широкими економічними категоріями. Обґрунтовано необхідність переорієнтації пріоритетів розвитку, які, поряд з існуючими, повинні включати відхід від односторонньої експортної орієнтації та одночасне посилення внутрішнього попиту. Отримані результати засвідчили: тенденцію розширення практики застосування регуляторних заходів з боку як урядів країн, так і міжнародних інституцій; координування і сприяння міжнародній співпраці у сфері лібералізації зовнішньої торгівлі; зростання практики використання нетарифних заходів з метою захисту вітчизняного ринку від іноземної конкуренції. Емпіричне підґрунтя отриманих результатів дозволило сформулювати пріоритети розширення експорту України з урахуванням детермінант експортоорієнтованості в сучасних умовах, які мають забезпечити поступ усіх галузей національної економіки на основі нарощення потенціалу вітчизняної пропозиції.

Ключові слова: експортна орієнтованість, просування експорту, відкрита економіка, політика фритредерства, міжнародна конкурентоспроможність.

DOI:

Табл.: 6. Бібл.: 21.

Пугачевська Катерина Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри зовнішньоекономічної діяльності підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: kpugachevska@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0473-3119>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/M-2288-2016>

УДК 339.562:64.033

JEL: F13; F43; F52

Пугачевская Е. С. Детерминанты экспортоориентированного развития открытых экономик

Предложенная научная статья посвящена актуальному вопросу идентификации детерминант экспортной ориентированности в условиях усиления открытости национальных экономик. Целью статьи является исследование детерминант экспортоориентированного развития в условиях неопротекционизма XXI века и идентификация уровня экспортной ориентированности экономики Украины на основе комбинаторного подхода, основанного на расчете показателей открытости и товарной структуры экспорта. В статье исследуются ключевые тенденции либерализации внешней торговли. Проанализированы взгляды ведущих экономических школ в части взаимосвязи между внешнеэкономической политикой и экономическим ростом. Проведен компаративный анализ показателей открытости экономики Украины и мира. Проанализированы предпосылки и последствия сверхвысокого уровня открытости экономики Украины, а также товарная структура экспорта Украины по широким экономическим категориям. Обоснована необходимость переориентации приоритетов развития, которые, наряду с существующими, должны включать уход от односторонней экспортной ориентации и одновременное усиление внутреннего спроса. Полученные результаты показали: тенденцию расширения практики

UDC 339.562:64.033

JEL: F13; F43; F52

Pugachevska K. S. The Determinants of the Export-Oriented Development of Open Economies

The proposed scientific article deals with the topical issue of identifying the determinants of export orientedness in the context of increasing openness of national economies. The article is aimed at researching the determinants of export-oriented development in the conditions of neo-protectionism of the 21st century and identifying the level of export orientedness of Ukrainian economy on the basis of a combinatorial approach, which, in turn, is based on calculation of the indicators of openness and the commodity structure of exports. The article explores key tendencies in the foreign trade liberalization. The views of the leading economic schools in terms of the relationship between foreign trade policy and economic growth are analyzed. A comparative analysis of the openness of the economy of Ukraine and the world economy is carried out. The preconditions and consequences of the ultra-high level of openness of Ukraine's economy, as well as the commodity structure of Ukraine's exports according to broad economic categories, are analyzed. The author substantiates need to reorient the development priorities, which, along with existing ones, should include a shift away from the unilateral export orientedness and a simultaneous increase in domestic demand. The

применения регуляторных мер со стороны как правительств стран, так и международных институтов; координацию и содействие международному сотрудничеству в сфере либерализации внешней торговли; рост практики использования нетарифных мер с целью защиты отечественного рынка от иностранной конкуренции. Эмпирическое основание полученных результатов позволило сформулировать приоритеты расширения экспорта Украины с учетом детерминант экспортоориентированности в современных условиях, которые должны обеспечить прогресс всех отраслей национальной экономики на основе наращивания потенциала отечественного предложения.

Ключевые слова: экспортная ориентированность, продвижение экспорта, открытая экономика, политика фритредерства, международная конкурентоспособность.

Табл.: 6. **Библ.:** 21.

Ругачевская Екатерина Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры внешнеэкономической деятельности предприятия, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: krugachevska@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0473-3119>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/M-2288-2016>

obtained results demonstrated: a tendency towards increased regulatory practices by both governments and international institutions; coordination and promotion of international cooperation in the foreign trade liberalization; increased use of non-tariff measures to protect the national market from foreign competition. The empirical basis of the obtained results helps to formulate the priorities of the expansion of Ukraine's exports, taking into account the determinants of export orientedness in the current environment, which should ensure the progress of all national economy sectors based on building the potential of domestic supply.

Keywords: export orientedness, export promotion, open economy, free-trade policy, international competitiveness.

Tabl.: 6. **Bibl.:** 21.

Pugachevska Kateryna S. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Foreign Economic Activity of the Enterprise, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: kpugachevska@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0473-3119>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/M-2288-2016>

З а умов глобалізації зростає залежність економік переважної більшості країн світу від структурних змін світової економіки в цілому, та міжнародної торгівлі зокрема. Країни, які беруть участь у міжнародній торгівлі, використовують інструменти й принципи лібералізму та протекціонізму в зовнішньоторговельній сфері залежно від векторів міжнародної економічної політики. Дослідження практики використання торговельних бар'єрів свідчить про поступовий перехід національних торговельних режимів від жорсткого протекціонізму до зростаючої відкритості національних економік. Разом із тим, тенденції, що протягом останніх років мають місце у сфері зовнішньоторговельних відносин, зумовили появу регіональних торговельних угод, які є реакцією окремих країн на необхідність забезпечення підтримки підприємств-експортерів. За останнє десятиріччя кількість таких угод суттєво зросла, і нині вони поширюються на понад 50% міжнародної торгівлі поряд із багатосторонніми угодами в рамках СОТ. Ключова особливість таких угод полягає у взаємних преференційних торговельних угодах між двома і більше партнерами [4, с. 36]. Такі преференції можуть стосуватись антидемпінгової політики, компенсаційних мит, санітарно-технічних бар'єрів, тобто тих сфер, на які поширюються правила СОТ, однак окремі угоди регулюють конкурентну політику, міграцію капіталу й інвестицій, антикорупційну політику, екологічне законодавство та ін.

Відсутність єдиної політики державного стимулювання експорту, навіть за умов членства в СОТ, зумовила виокремлення регіональних торговельних угод в окрему групу інструментів підвищення інтенсивності та масштабів державної підтримки експорту

з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств-експортерів та, як результат, національної економіки.

Теоретичні та практичні аспекти проблематики експортоорієнтованого розвитку є об'єктом досліджень ряду вітчизняних і зарубіжних науковців. Концептуальні засади та інструментарій реалізації стратегії експортної орієнтованості відображено у працях Дж. Бхагваті, П. Кругмана, В. Гейця, М. Скрпичниченко, В. Сіденка, С. Корабліна, І. Бураковського, В. Мовчан та ін. Сутність інституціонально-організаційного механізму підтримки вітчизняних експортерів у розрізі окремих галузей в умовах багатформатного та диверсифікованого партнерства представлено в роботах С. Кваші, А. Мазаракі, І. Пузанова. Водночас потребують подальшого дослідження передумови, можливості та ризики експортоорієнтованого розвитку в умовах посилення відкритості національних економік.

Метою статті є оцінка детермінант експортоорієнтованого розвитку в умовах неопротекціонізму XXI століття.

З а умов глобалізації підтримка експорту є одним із напрямів сучасної економічної політики зарубіжних країн. З метою підвищення національної конкурентоспроможності економічно розвинені країни та ті, що розвиваються, суттєво активізували інтенсивність і масштаби державного сприяння експорту. Для України дана проблематика особливо актуальна з огляду на її високий рівень зовнішньоторговельної відкритості та в контексті імплементації Угоди про асоціацію з ЄС. Враховуючи вищезазначене, Україна повинна йти в руслі загальносвітових торговельних трендів та адаптуватися до змін, що відбуваються.

Необхідність дослідження проблематики підтримки експорту обґрунтована рядом науковців, які вказують на необхідність синтезу різних досліджень

Роботу виконано в межах НДР «Експорт-промоушн України в умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів» (номер державної реєстрації 0117U007173).

для отримання достовірних результатів щодо взаємозалежності експортоорієнтованого розвитку, експортної залежності та експорт-промисл. національних виробників. Зростаючий інтерес до експортної діяльності обумовлений трансформацією світової економіки, а також багатогранністю проявів інтернаціоналізації, що знаходять відображення у поширенні нових технологій, укладенні нових торговельних угод між країнами, зниженню торговельних бар'єрів і т. ін.

Прискорений розвиток зовнішньоторговельних операцій порівняно з динамікою економічних процесів є однією із ключових ознак доби економічної глобалізації. Статистика, яку надає Конференція ООН з торгівлі та розвитку (табл. 1), переконливо свідчить про довготерміновий тренд випередження темпів приросту експорту порівняно з темпами приросту ВВП. Починаючи з 1992 р. коефіцієнти випередження темпів приросту експорту над ВВП (окрім 2011–2016 рр., що свідчить про зменшення значущості експорту в цей період як основного двигуна зростання світової економіки в основному внаслідок зменшення інтенсивності інвестиційних процесів) становлять у серед-

ньому від 1,08 до 4,36. Особливо високими ці коефіцієнти були у 2017–2018 рр. для країн з транзитивною економікою (11,48 та 8,23 відповідно) та економічно розвинених країн (3,91 та 3,87).

Структура світового експорту протягом більш ніж 50 років також зазнала суттєвих трансформацій. Так, частка економічно розвинених країн зменшилася з 70,84% у 1960 р. до 51,92% у 2018 р., натомість зросла частка країн, що розвиваються, – з 24,41% до 44,60% (табл. 2). Серед них значними темпами зростання експорту характеризувався Китай, частка якого у світовому експорті у 1960 р. становила 1,97, однак у результаті впровадження політики реформ і відкритості почала зростати і у 2000 р. становила 3,41%, у 2011 – 10,35%, а у 2018 р. – 12,77%. На другому і третьому місцях за часткою у світовому експорті у 2018 р. знаходяться США та Німеччина з показниками 8,54% та 8,01% відповідно.

Для країн, які протягом останніх десятиріч здійснили перехід до ринкової економіки, у глобальному контексті структурних змін в економіці відкривають-

Таблиця 1

Темпи приросту експорту товарів, ВВП і коефіцієнт випередження темпів експорту над ВВП за групами країн з різним рівнем економічного розвитку, %

Група країн	Рік						
	1992–1995	1995–2000	2000–2005	2005–2010	2011–2016	2017	2018
<i>Темпи приросту експорту товарів, %</i>							
Світ	11,30	3,65	11,42	6,27	1,16	10,61	9,83
Країни, що розвиваються	14,01	5,76	14,37	9,21	1,89	11,78	10,41
Країни з транзитивною економікою	22,30	1,83	19,97	9,44	-3,18	24,10	23,12
Економічно розвинені країни	10,02	2,79	9,54	4,10	0,92	8,95	8,56
<i>Темпи приросту ВВП, %</i>							
Світ	2,59	3,37	2,93	1,91	2,41	3,07	3,60
Країни, що розвиваються	5,23	4,27	5,44	5,88	4,29	4,39	4,52
Країни з транзитивною економікою	-9,87	1,51	6,60	3,61	0,54	2,10	2,81
Економічно розвинені країни	2,37	3,18	2,11	0,46	1,62	2,29	2,21
<i>Коефіцієнт випередження темпів приросту експорту товарів над ВВП</i>							
Світ	4,36	1,08	3,90	3,28	0,48	3,46	2,73
Країни, що розвиваються	2,68	1,35	2,64	1,57	0,44	2,68	2,30
Країни з транзитивною економікою	-2,26	1,21	3,03	2,62	-5,91	11,48	8,23
Економічно розвинені країни	4,22	0,88	4,53	8,93	0,57	3,91	3,87

Джерело: складено за даними [1].

Структура світового експорту товарів за 1960-2018 рр. за групами країн з різним рівнем економічного розвитку, %

Група країн	Рік								
	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2016	2018
Економічно розвинені країни	70,84	76,40	66,34	72,41	65,77	53,94	52,23	53,56	51,92
Країни, що розвиваються	24,41	19,03	29,46	24,17	31,85	41,99	44,59	43,65	44,60
Країни з транзитивною економікою	4,76	4,57	4,20	3,41	2,39	4,06	3,18	2,79	3,48

Джерело: складено за даними [1].

як безпрецедентні можливості, так і суттєві ризики. Потенційна можливість у разі успішності економічної політики зайняти домінуючі позиції на світовому ринку (що продемонстровано Китаєм, Республікою Корея та іншими країнами Східної Азії) залежить від цілеспрямованої державної політики розвитку та активного здійснення інноваційної діяльності. Натомість ризики пов'язані, передусім, з відсутністю належної реакції суспільства, влади та бізнес-еліт на нові вимоги часу [7, с. 19].

Збільшення ступеня експортної орієнтованості має позитивний вплив на нерозвинені економіки через ініціювання дії механізму порівняльних переваг, що дозволяє країні концентрувати свої виробничі можливості на тих сегментах, для яких у неї порівняно кращі умови. Проте той факт, що активна участь у міжнародній торгівлі має значні переваги над моделлю автаркії, ще не означає, що безмежне розширення експорту країни є ефективним [6, с. 85].

Свого часу Дж. Бхатваті ідентифікував умови, за яких може виникати «збіднююче зростання» в умовах міжнародної торгівлі, зокрема: погіршення умов торгівлі, низька еластичність попиту на товари – ключові позиції експорту країни, низька еластичність попиту на імпортований товар за ціною, скорочення внутрішнього виробництва товару в результаті зростання імпорту, висока частка імпорту в споживанні [10].

Характерна для країн із нерозвиненим внутрішнім ринком гіпертрофія експортоорієнтованого сектора економіки суттєво поглиблюється в умовах неоліберальної глобалізації, за якої під тиском глобальних організацій та урядів світових країн-лідерів демонтуються механізми промислової політики в менш розвинених країнах. Як наслідок, посилюються процеси заміщення імпортом нерентабельних з глобальної точки зору видів економічної діяльності. Однак з урахуванням того, що такі види діяльності часто становлять важливу передумову розвитку й задоволення базових потреб населення, така еволюція структури призводить до зростання частки нееластичного за ціною критичного імпорту, що посилює імовірність настання «умов Бхатваті».

Механізм «збіднюючого зростання» – це не єдина загроза для країн з гіпертрофованим експортним сектором [6, с. 89]. Потенційні ризики для країн несуть в собі й механізм «голландської хвороби» (*Dutch disease*), який мав місце під час перехідного періоду в ряді пострадянських країн. Сутність її полягає в деіндустріалізації економіки в результаті відкриття нового джерела природних ресурсів. Основною характеристикою «голландської хвороби» є зростання курсу національної валюти країни в результаті покращення торговельного балансу, що знижує конкурентоспроможність галузей обробної промисловості. В Україні вона набула дещо видозміненої форми і була пов'язана не із сировинним сектором, а з напівфабрикатами. Суть її полягала в заміщенні більш складного виробництва простішим при застосуванні менш кваліфікованої праці – з відповідним знеціненням накопиченого людського капіталу [6, с. 89].

Існує ряд емпіричних досліджень зарубіжних авторів феномена політики імпортозаміщення як складової стратегії економічного зростання (кінець XIX – початок XX ст.). Проблематика імпортозалежності була вперше проаналізована у 1950-ті рр. лідером так званого «структуралістського» напрямку економічної думки Р. Пребішем та згодом доповнена його британським колегою Х. Зінгером, які сформулювали положення про існування довготривалої тенденції погіршення умов торгівлі для країн, які експортують сировину, а імпортують промислові товари. Р. Пребіш обґрунтував тезу про те, що незбалансований розвиток і гіпертрофована експортна орієнтація менш розвинених країн з прив'язкою до економіки більш розвинених країн у поєднанні з викривленими інститутами та внутрішніми економічними структурами породжують залежність від «першого світу» (розвинених країн з ринковими системами). У своєму аналізі Р. Пребіш використовував термінологію, що відповідає відносинам «центр – периферія», яка згодом активно використовувалась у теорії залежності та теорії світових систем [19, с. 255–263]. На його думку, до детермінант погіршення умов торгівлі слід віднести, зокрема, особливості міжнарод-

ного поділу праці, дискримінаційну торговельну політику розвинених країн та зміни, що відбуваються в результаті науково-технічного прогресу [18]. Основною ідеєю в моделі Р. Пребіша є те, що імпортозаміщення як форма вибіркового протекціонізму може протидіяти проблемі погіршення умов торгівлі та стати адекватною політикою самодостатнього розвитку. Як наслідок, індустріалізація на основі імпортозаміщення (*import-substituting industrialization*) стала лейтмотивом економічної теорії розвитку протягом 1950–1960 рр.

Політика імпортозаміщення є складовою політики захисту «молодих галузей» – одного з найдискусійніших аргументів на користь протекціонізму. Аргументи на користь розвитку молодих галузей промисловості (*infant industry protection*) були свого часу обґрунтовані Ф. Лістом у праці «Національна система політичної економії» [15] і стали основними принципами розвитку економіки більшості країн Латинської Америки та Південно-Східної Азії (нові індустріальні країни), які в середині ХХ ст. розпочали імпортозамінну ідустріалізацію.

Сутність аргументу про захист молодих галузей полягає в мотивації недосконалої виключно ринкових механізмів, які в умовах інституційної недосконалої не здатні адекватно акумулювати та спрямовувати або передислокувати ресурси в бік потенційно конкурентоспроможних виробництв. Економіка при цьому потрапляє в коло залежності від її поточного стану, коли недостатній рівень поточної конкурентоспроможності не дозволяє вкладати ресурси в довготривалі проекти, а це, своєю чергою, ще більше погіршує поточний стан конкурентоспроможності. Однак потрібно враховувати, що тимчасовий захист молодих галузей містить небезпеку того, що молоді галузі, що захищаються, перетворяться на «вічно молоді» та вимагатимуть невизначено тривалого захисту від конкуренції та будуть позбавлені стимулів для технологічного вдосконалення внаслідок гарантованих прибутків [6, с. 94–95].

Політика захисту молодих галузей, на думку Л. Шинкарук [6, с. 96–99], не виправдовує себе в умовах відсутності чи недостатності таких чинників, як:

- ✦ відкритість, неупередженість та захист від корупції щодо процедур ухвалення державних рішень із питань надання пільгових режимів;
- ✦ високий рівень кваліфікації та моральних якостей персоналу державного управління, здатного правильно визначати галузі виробництва, що мають перспективні порівняльні та конкурентні переваги;
- ✦ наявність якісної ринкової інформації про відносні витрати виробництва та їхню динаміку, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення про відносну конкурентоспроможність;

- ✦ спрямованість суспільства на цінності розвитку, самовдосконалення, а не матеріальне споживання.

На наш погляд, політика захисту молодих галузей і політика імпортозаміщення не можуть розглядатись як панацея для довготривалого та стійкого економічного зростання. Їхня дієвість істотно залежить від широкого комплексу умов розвитку, у тому числі від активної політики інституційного та інфраструктурного розвитку, активного формування людського та інтелектуального капіталів, виваженої макроекономічної політики, боротьби з корупцією та створенням ефективного державного апарату.

У теоретичних і емпіричних роботах, присвячених формуванню рівня протекціонізму, економісти намагаються знайти відповідь на запитання, чому ті чи інші галузі отримують торговельний захист і чому одні галузі отримують захист більшою мірою, ніж інші.

Найбільш поширеним підходом до моделювання торговельної політики є побудова економіко-політичних моделей, в яких держава, приймаючи рішення про встановлення того чи іншого рівня захисних заходів, керується їх впливом на виробників, для захисту яких вони вводяться, на споживачів і сукупний суспільний добробут. Моделі формування протекціонізму можна розділити на кілька груп, у кожній з яких наводяться переконливі аргументи на користь вибору факторів, що визначають той чи інший рівень обмежень у міжнародній торгівлі (*табл. 3*). До основних детермінант торговельної політики можна віднести лобіювання економічних інтересів виробників, рівень концентрації власності в галузі; ступінь проникнення імпорту на внутрішній ринок; співвідношення експорту та виробництва в галузі; місце країни у світовій спільноті; переговорна сила країни; можливості перегляду досягнутих домовленостей та ін.

Відповідно до міжнародних порівнянь українська економіка є досить відкритою, оскільки співвідношення її експорту товарів та послуг до ВВП коливається в межах 50%. Дані Конференції ООН з торгівлі та розвитку свідчать, що у 2016–2017 рр. воно становило 49,3% і 48,0% відповідно і значно перевищувало середньосвітовий рівень у 28,3% у 2017 р. (*табл. 4*).

Показник відкритості України за імпортними операціями також істотно вищий за середньосвітовий. У 2016–2017 р. він становив 56,2% і 55,9% відповідно.

У світі є країни зі значно вищою експортною квотою. Зокрема, у Гонконзі у 2017 р. вона становила 188,3% (у 2013 р. – 221,6%), у Сінгапурі – 173,4% (у 2008 р. – 231,4%). Проте такі колосальні величини несуть, вочевидь, відбиток не лише надзвичайної економічної розвиненості, а й офшорного статусу країни з її надвисоким рівнем реекспортної активності [5].

Характеристика теоретичних моделей формування зовнішньоторговельної політики

Група моделей формування зовнішньоторговельної політики	Назва групи	Представники	Детермінанти торговельної політики	Характеристика
	Групових інтересів, або тиску груп	М. Олсон, Дж. Стіглер, Дж. Пінкус, С. Пельцман, С. Афонцев	Лобювання економічних інтересів виробників	Рівень протекціонізму буде вищим у галузях з високим ступенем проникнення імпорту та низькими темпами зростання виробництва і зайнятості
	Суспільних змін і громадських інтересів	М. Константиноулос, Д. Болл, Н. Фіелеке	Рівень оплати праці; рівень добробуту населення; рівень продуктивності праці	Рівень протекціонізму буде вищим у секторах з некваліфікованою та низькооплачуваною робочою силою, а уряд встановлюватиме найбільші мита для груп товарів, для яких подібна практика приведе до найменших втрат сукупного суспільного добробуту
	Акумуляції голосів виборців	Р. Кейвс	Чисельність робочої сили в галузі; кількість фірм у галузі	Виборні органи захищатимуть ті галузі, які можуть дати їм більше голосів на виборах
	«Статус кво» і моделі галузевого страхування	В. Корден, Р. Лавернь	Рівень концентрації власності в галузі; ступінь проникнення імпорту на внутрішній ринок	Рівень протекціонізму галузі залежатиме від рівня кореляції між змінами в тарифах і ступеня проникнення іноземних виробників на внутрішній ринок. При високій концентрації власності галузь внаслідок своєї організованості може самостійно ефективно протидіяти імпорту товарів-субститутів, у зв'язку з чим держава може надавати їй захист на невисокому рівні
	Порівняльних витрат	В. Майер, Н. Вусден	Співвідношення експорту та виробництва в галузі; ступінь проникнення імпорту на внутрішній ринок	Рівень протекціонізму буде вищим у галузях з низьким відношенням експорту до виробництва та високим ступенем проникнення іноземних виробників на вітчизняний ринок
	Зовнішньоторговельних переговорів	Дж. Хелейнер, Б. Блоніген, С. Браун	Місце країни у світовій спільноті; переговорна сила країни; можливості перегляду досягнутих домовленостей	Рівень торговельних бар'єрів між країнами буде нижчим у разі високих обсягів прямих іноземних інвестицій між ними

Джерело: складено за даними [8; 9; 11–14; 16; 17].

Таблиця 4

Компаративний аналіз динаміки показників відкритості України та світу, 2005–2017 рр., %

Показник	Рік												
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Експортна квота</i>													
Середньосвітовий показник	27,0	28,7	29,7	31,0	26,2	28,5	30,4	30,3	30,4	30,1	28,3	27,3	28,3
Україна	47,8	43,2	41,3	43,8	42,8	48,2	51,3	49,2	44,6	49,0	52,6	49,3	48,0
<i>Імпортна квота</i>													
Середньосвітовий показник	26,6	28,1	28,9	30,4	25,5	27,8	29,7	29,5	29,4	29,4	27,7	26,7	27,6
Україна	47,0	46,0	46,8	51,5	44,5	51,2	57,5	57,4	53,1	52,5	55,2	56,2	55,9

Джерело: складено за даними [1].

Зазначену торговельну відкритість вітчизняної економіки підвищує і той факт, що майже 60% експортних операцій великих платників податків відбуваються за непрямими контрактами [2].

В Україні протягом тривалого періоду домінує випуск продукції сировинного характеру та з низьким рівнем технологічності. На жаль, багато українських підприємств, зокрема ПАТ «Мотор Січ», ДП «Антонов», ВО «Південмаш», ПАТ «Хартрон», будучи виробничими символами національних можливостей, потребують зростання рівня інноваційної спроможності з метою посилення технологічної основи вітчизняної економіки [5].

За даними Світового банку, середня частка високотехнологічної продукції у структурі промислового експорту України у 2017 р. становила 5,0%, що в 3 рази менше за середньосвітовий рівень (16,1%) (табл. 5).

Така технологічна сегментація є очевидною з огляду на товарну структуру експорту, у якій домінує продукція первинних переділів, включаючи чорні метали, зернові культури, олії рослинного походження, руди, шлаки та золу й хімічні добрива. Аналіз структури експорту України за широкими економічними категоріями дозволив виявити переважання в експорті

товарів проміжного споживання (82,88% у 2017 р.) і незначну частку засобів виробництва (3,27% у 2017 р.) (табл. 6).

Довгострокова еволюція структури українського експорту проходила паралельно до структурних зрушень в економіці в цілому, взаємно підсилюючи тенденції в цьому «тандемі». При цьому зміни у структурі експорту України, за відсутності ефективної національної політики щодо реалізації структурних пріоритетів економічного розвитку, відігравали роль потужного каталізатора процесів структурного спрощення української економіки [3].

Для України вкрай актуальним є завдання переорієнтації пріоритетів розвитку, які поряд з існуючими, повинні включати відхід від односторонньої експортної орієнтації за одночасного посилення внутрішнього попиту, зокрема у сферах високих технологій, і диверсифікацію самої експортної структури в напрямі зростання частки високотехнологічних товарів і послуг.

Методологія державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності має бути основана на філософії, принципах та інструментах сучасного макроекономічного регулювання і прогнозування, галузевого та регіонального індикативного планування і програмно-цільового управління. Воно передбачає

Таблиця 5

Індикатори експорту високотехнологічної продукції (ВП) окремих країн, 2017 р.

№ з/п	Країна	Експорт ВП, млн дол. США	Частка ВП у промисловому експорті, %	№ з/п	Країна	Експорт ВП, млн дол. США	Частка ВП у промисловому експорті, %
1	Сінгапур	136,16	49,2	18	Ізраїль	7,36	13
2	Гонконг	141,72	29,7	19	Канада	24,22	12,9
3	Малайзія	41,17	28,1	20	Польща	13,68	7,7
4	Китай	504,38	23,8	21	Болгарія	1,34	7,6
5	Франція	98,69	23,5	22	Хорватія	782,00	7,5
6	Казахстан	1,77	22,7	23	Індія	14,46	7
7	Ірландія	25,73	21,4	24	Іспанія	15,57	7
8	Велика Британія	68,63	21,1	25	Італія	27,79	6,8
9	Нідерланди	63,62	18,6	26	Чилі	590,00	6,1
10	Норвегія	3,59	18,4	27	Туніс	603,00	5,2
11	Латвія	1,34	16,6	28	Гватемала	234,00	5,1
12	Республіка Корея	72,70	14,2	29	Молдова	29,00	5,1
13	Німеччина	171,63	13,9	30	Португалія	2,35	5
14	Угорщина	13,48	13,8	31	Україна	1,01	5
15	Японія	83,66	13,8	32	Камерун	29,00	4,7
16	США	110,12	13,8	33	Перу	197,00	4,7
17	Швеція	15,01	13,2	34	Ємен	3,00	4,7

Джерело: складено за даними [21].

Структура експорту України за широкими економічними категоріями у 2005 р. і 2017 р.

ВЕС*	Група товарів	2005 р.	2017 р.
<i>Споживчі товари</i>		11,08	12,89
112	Їжа та напої, сирі для домашніх господарств	1,13	1,45
122	Їжа та напої для домашніх господарств, перероблені	4,33	5,46
61	Товари тривалого використання	1,14	1,52
62	Товари із середньою тривалістю використання	2,14	2,31
63	Товари короткочасного використання	2,35	2,14
<i>Товари проміжного споживання</i>		84,47	82,88
111	Продовольчі товари та напої, сировина	11,81	11,90
121	Продовольчі товари та напої, перероблені	9,28	9,36
21	Сировина для промисловості	16,57	15,54
22	Перероблені товари для промисловості	37,87	37,23
42	Запчастини для засобів виробництва (крім транспортного устаткування)	2,61	2,79
31	Палива та мастила, сировина	0,31	0,11
32	Палива та мастила, перероблені	0,90	1,44
53	Запчастини для транспортного устаткування	5,12	4,52
<i>Засоби виробництва</i>		4,04	3,27
41	Засоби виробництва (крім транспортного устаткування)	3,06	2,69
521	Промислове транспортне обладнання	0,98	0,58
<i>Інші категорії товарів</i>		0,41	0,96

Примітка: * – Broad Economic Categories.

Джерело: складено за даними [20].

як помірний захист державою вітчизняних виробників і сприяння просуванню їх продукції на зовнішні ринки, так і стимулювання цих виробників до підвищення їх конкурентоспроможності, а також орієнтованість імпортних поставок на розвиток національної економіки та підвищення якості життя населення.

На основі промислової та зовнішньоторговельної політики мають бути сформульовані формальні й неформальні інституціональні норми, умови та обмеження, які служать інструментом оптимізації співвідношення заходів із забезпечення відкритості економіки та протекціоністських заходів. Це свого роду компроміс, коли торгівля не лише прагне отримати комерційний прибуток, але й сприяє укріпленню довіри і дозволяє зберегти довготривалі та взаємовигідні торгові стосунки між партнерами, а також позитивні зовнішньополітичні відносини між країнами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження емпіричної та статистичної інформації дозволило ідентифікувати, що збільшення ступеня експортної орієнтованості має позитивний вплив на нерозвинені економіки через ініціювання дії механізму порівняльних переваг, що дозволяє країні концентрувати свої виробничі можливості на тих сегментах, для яких у неї порівняно кращі умови. Однак активна участь у міжнародній

торгівлі ще не означає, що безграничне розширення експорту країни є ефективним з огляду на умови «збіднюючого зростання», сформульовані Дж. Бхагвату, які, незважаючи на малоімовірну поєднуваність одразу всіх складових за своєю теоретичною конструкцією, в умовах неоліберальної глобалізації набувають особливої реальності через специфіку ціноутворення, з одного боку, та формування економічних структур – з іншого.

Систематизація поглядів щодо вільної торгівлі дозволила виявити певні зрушення в частині розмивання безумовності судження про її вигідність. Політика фритредерства може не бути «технічно оптимальною», але при цьому залишається «прагматично оптимальною», тобто в умовах нестачі інформації та проблем, притаманних будь-якій системі селективного протекціонізму, вільна торгівля залишається політикою, у результаті якої найімовірнішим є досягнення максимально можливого рівня економічної ефективності.

Стимулювання та підтримка експортної діяльності має забезпечити поступ усіх галузей національної економіки на основі нарощення потенціалу вітчизняної пропозиції. Зростання продуктивності праці в Україні забезпечить посилення її міжнародних конкурентних позицій та сприятиме інверсії в довгостроковій перспективі до іманентно-когерент-

ного прискореного розвитку. Системний підхід до виконання поставлених завдань сприятиме входженню України до клубу світових експортерів продукції, що відобразиться в кардинальному підвищенні реальних доходів населення України на постійній основі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. United Nation Conference on Trade and Development. URL: <http://unctadstat.unctad.org/EN/>
2. 60% експортних операцій проходять через офшори – ГФС. *Економічна правда*. 19 октября 2017. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2017/10/19/630267/>
3. **Кораблін С. О.** Макроекономічна динаміка України: пастка сировинних ринків : монографія. Київ, 2017. 308 с.
4. **Пугачевська К. С.** Інструменти експорт-промоушн за умов глобалізації. *Проблеми економіки*. 2017. № 11. С. 36–41.
5. **Сіденко В. Р.** Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/EP_18_1_37_uk.pdf
6. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / за ред. Л. В. Шинкарук. Київ, 2011. 696 с.
7. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України : аналітична доповідь / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. Київ : Заповіт, 2017. 126 с.
8. **Alston R. M., Kearl J. R., Vaughan M. B.** Is There a Consensus Among Economists in the 1990's. *American Economic Review*. May 1992. Vol. 82. No. 2. P. 203–209. URL: <http://www.weber.edu/wsuiimages/AcademicAffairs/ProvostItems/global.pdf>
9. **Ball D. S.** United States Effective Tariffs and Labor's Share. *Journal of Political Economy*. 1967. Vol. 75. No. 2. P. 183–187.
10. **Bhagwati J.** International Trade and Economic Expansion. *American Economic Review*. December 1958. Vol. 48. No. 5. P. 941–953.
11. **Caves R. E.** Economic Models of Political Choice: Canada's Tariff Structure. *Canadian Journal of Economics*. 1976. Vol. 9. No. 2. P. 278–300.
12. **Constantopoulos M.** Labor Protection in Western Europe. *European Economic Review*. 1974. Vol. 5. Issue 4. P. 313–328.
13. **Corden W. M.** Trade Policy and Welfare. Oxford : Oxford University Press, 1974. 542 p.
14. **Heyne P. T.** Microeconomics: Economic Way of Thinking. 5th ed. Ginn Pr; Highlighting, 1998. 362 p.
15. **List F.** The National System of Political Economy. Vernon Press, 2013. 301 p.
16. **Peltzman S.** Towards More General Theory of Regulation. *Journal of Law and Economics*. 1976. Vol. 19. No. 2. P. 211–240.
17. **Pincus J. J.** Pressure Groups and the Pattern of Tariffs. *Journal of Political Economy*. 1975. Vol. 83. No. 4. P. 757–778.
18. **Prebisch R.** The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems. New York, 1950. URL: http://www.rrojasdatabank.info/prebisch_theec-development.pdf
19. **Prebisch R.** Commercial Policy in the Underdeveloped Countries. *American Economic Review*. 1959. Vol. 49. No. 2. P. 251–273.
20. UN Comtrade Database. URL: <https://comtrade.un.org/data>
21. World Development Indicators. URL: <http://wdi.worldbank.org/table/5.13#>

REFERENCES

- Alston, R. M., Kearl, J. R., and Vaughan, M. B. "Is There a Consensus Among Economists in the 1990's". *American Economic Review*. May 1992. <http://www.weber.edu/wsuiimages/AcademicAffairs/ProvostItems/global.pdf>
- Ball, D. S. "United States Effective Tariffs and Labor's Share". *Journal of Political Economy*, vol. 75, no. 2 (1967): 183-187.
- Bhagwati, J. "International Trade and Economic Expansion". *American Economic Review*, vol. 48, no. 5 (December 1958): 941-953.
- Caves, R. E. "Economic Models of Political Choice: Canada's Tariff Structure". *Canadian Journal of Economics*, vol. 9, no. 2 (1976): 278-300.
- Constantopoulos, M. "Labor Protection in Western Europe". *European Economic Review*, vol. 5, no. 4 (1974): 313-328.
- Corden, W. M. *Trade Policy and Welfare*. Oxford: Oxford University Press, 1974.
- "60% експортних операцій проходять через офшори – ГФС" [60% of export operations go through offshore – SFS]. *Ekonomicheskaya pravda*. October 19, 2017. <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2017/10/19/630267/>
- Heyne, P. T. *Microeconomics: Economic Way of Thinking*. Ginn Pr; Highlighting, 1998.
- Korablin, S. O. *Makroekonomichna dynamika Ukrainy: pastka syrovynnykh rynkiv* [Macroeconomic dynamics of Ukraine: the trap of commodity markets]. Kyiv, 2017.
- List, F. *The National System of Political Economy*. Vernon Press, 2013.
- Peltzman, S. "Towards More General Theory of Regulation". *Journal of Law and Economics*, vol. 19, no. 2 (1976): 211-240.
- Pincus, J. J. "Pressure Groups and the Pattern of Tariffs". *Journal of Political Economy*, vol. 83, no. 4 (1975): 757-778.
- Prebisch, R. "Commercial Policy in the Underdeveloped Countries". *American Economic Review*, vol. 49, no. 2 (1959): 251-273.
- Prebissh, R. "The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems". New York, 1950. http://www.rrojasdatabank.info/prebisch_theec-development.pdf
- Puhachevska, K. S. "Instrumenty eksport-promoushn za umov hlobalizatsii" [Export-promotion tools in the face of globalization]. *Problemy ekonomiky*, no. 11 (2017): 36-41.
- Sidenko, V. et al. *Strukturni transformatsii u svitovii ekonomitsi: vyklyky dlia Ukrainy* [Structural transformations in the global economy: challenges for Ukraine]. Kyiv: Zapovit, 2017.
- Sidenko, V. R. "Hlobalni strukturni transformatsii ta trendy ekonomiky Ukrainy" [Global structural transformations and trends of the Ukrainian economy]. http://razumkov.org.ua/uploads/article/EP_18_1_37_uk.pdf
- Strukturni zminy ta ekonomichniy rozvytok Ukrainy* [Structural changes and economic development of Ukraine]. Kyiv, 2011.
- UN Comtrade Database. <https://comtrade.un.org/data>
- United Nation Conference on Trade and Development. <http://unctadstat.unctad.org/EN/>
- World Development Indicators. <http://wdi.worldbank.org/table/5.13#>